

СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА „САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ” У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ

У статті вивчається сутність поняття „самостійна робота студентів” у психолого-педагогічних джерелах, визначається характер її управління та функції.

Постановка проблеми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку нашої країни, прискорення науково-технічного прогресу зумовлюють необхідність реформування системи освіти з метою вдосконалення підготовки майбутніх бакалаврів, спеціалістів та магістрів. Зростає потреба у творчих, активних, самостійних особистостях, які зможуть максимально використовувати накопичені знання в умовах змін у сучасному світі. Одним з важливих факторів, що сприяє цьому, є впровадження в навчальний процес самостійної роботи студентів.

Ця проблема пов'язана з такими важливими практичними завданнями, як активізація критичного мислення майбутніх фахівців, формування у них творчих умінь, виховання самостійності й відповідальності як особистісних рис.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як свідчать дослідження, це окреслене питання розглядалося в таких аспектах: активізація самостійної діяльності учнів і студентів (В. Вертегел, М. Парфьонов), забезпечення ефективності самостійної роботи у вищих навчальних закладах (Є. Зозуля, Г. Коваль, Е. Панасенко), дидактичні умови організації самостійної роботи студентів (О. Демченко, Д. Ємельянова, О. Жерновникова).

Поряд з цим, у вищих закладах освіти приділяється недостатньо уваги використанню самостійної роботи як засобу формування творчих умінь, оволодіння якими сприяє розвитку пізнавальної спрямованості особистості, її інтелектуального потенціалу. Саме це й зумовлює неабияку актуальність визначення своєрідності самостійної роботи студентів як засобу формування творчих умінь.

Формулювання цілей. Метою нашої статті є визначити основні підходи щодо змісту, характеру управління та функцій самостійної роботи студентів у джерелах, які відбивають психологічні, дидактичні та методичні аспекти феномена “самостійна діяльність студентів”.

Виклад основного матеріалу. Автор “Українського педагогічного словника” С. Гончаренко розуміє під самостійною навчальною роботою учнів різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності школярів, яка здійснюється ними на навчальних заняттях або вдома відповідно до завдань вчителя, без його безпосередньої участі, але під його керівництвом. За дидактичною метою вчений класифікує самостійні навчальні роботи учнів на підготовувальні, спрямовані на засвоєння нових знань, тренувальні, узагальнювально-повторювальні та контрольні. С. Гончаренко підкреслює, що ефективність окресленого виду пізнавальної діяльності дітей суттєво залежить від керівництва нею з боку вчителя. Автор виокремлює такі функції вчителя, як опрацювання системи завдань, визначення мети кожного з них, інструктаж перед виконанням завдання, спостереження за розгортанням роботи, внесення корективів, узагальнення, аналіз та оцінювання результатів [12, с. 97].

Така ж тенденція до визначення сутності поняття “самостійна навчальна робота учнів” спостерігається й у “Соціолого-педагогічному словнику” за редакцією В. Радула, де вказується, що самостійна навчальна робота учнів передбачає різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності школярів, яку вони здійснюють на заняттях або вдома за вказівками вчителя. С. Гончаренко та В. Радул наголошують, що

реалізація зазначених цілей потребує від учнів активної розумової діяльності, самостійного виконання завдань пізнавального характеру, застосування раніше отриманих знань.

У “Словнику-довіднику з професійної педагогіки” за редакцією А. Семенової самостійна робота студентів визначається як один з головних видів пізнавальної творчої діяльності, що здійснюється без контролю та допомоги з боку викладача. Автор зазначає, що самостійна робота виховує самостійність студентів як рису характеру [16, с. 208-209].

На відсутність безпосереднього керівництва з боку вчителя під час самостійної роботи учнів звертають також увагу автори “Педагогічного енциклопедичного словника” за редакцією Б.М. Бім-Бада. Система організації завдань передбачає такі види самостійної роботи учнів: індивідуальна або колективна; фронтальна, групова або парна [15, с. 253].

Автори словника-довідника “Педагогіка вищої школи” за редакцією О. Фунтікової визначають самостійну роботу як форму навчального процесу, яка є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов’язкових для відвідування навчальних занять. Серед основних форм визначено такі, як індивідуальні завдання, курсові та дипломні проекти [14, с. 319].

У “Сучасному словнику з педагогіки” самостійна робота визначається як метод навчання та самоосвіти, передумова дидактичного зв’язку різних методів між собою. Дослідники зазначають, що “у процесі самостійної роботи учень виступає як активна творча особистість, як творець власної культури, ерудиції, готовності до майбутньої діяльності” [17, с. 685]. Науковці наголошують, що головною умовою ефективності самостійної роботи є “глибоке усвідомлення її цілей та засобів, усвідомлення себе як особистості, яка спрямовує, організує та контролює процес навчання, встановлює, виходячи із сучасних вимог до спеціаліста, його позитивні сторони та недоліки” [17, с. 686].

На думку авторів “Словника з педагогіки (міждисциплінарний)” (Г. Коджаспірова, О. Коджаспіров), самостійну навчальну роботу доцільно розглядати як засіб розвитку пізнавальних можливостей дітей, орієнтації школярів на самоосвіту впродовж життя. Викликає інтерес авторська позиція стосовно того, що певний рівень самостійності актуалізується в контексті всіх структурних компонентів окресленої діяльності (від пред’явлення проблеми до здійснення контролю й корекції) [13, с. 302].

У науковій позиції Г. Коваль самостійна робота розглядається як навчання, що визначається здатністю студентів ставити перед собою завдання, планувати свою діяльність, пояснювати важливість для них конкретного виду роботи. Автор зазначає такі рівні самостійної роботи, як репродуктивний, продуктивний та творчий [8, с. 145-146]. Компонентний склад феномена „самостійність” представлено у науковій позиції Г. Коваль такими чинниками, як мотиваційний, змістовно-операційний та вольовий [8, с. 147].

Е. Панасенко наголошує, що самостійне навчання студентів забезпечує високий рівень володіння навчальним матеріалом, формує вміння працювати з літературою, розвиває навички творчого самостійного мислення, підвищує професійну підготовку. Автор визначає низку умов забезпечення якості самостійного навчання майбутніх фахівців: створення чіткого графіку самостійної роботи студентів, розробка засобів систематичного контролю, формування пізнавального інтересу майбутніх фахівців до навчання, створення у ВНЗ педагогічного середовища, зменшення навантаження викладачів, збагачення матеріально-технічної бази вищого закладу освіти [9, с. 23]. Як бачимо, автором підкреслюється значення зовнішніх факторів у забезпеченні ефективності самостійної роботи. Щодо класифікації засобів самостійної роботи студентів, науковцем пропонується така їхня система: закріплення лекційного матеріалу (проблемні питання, складання схем, таблиць); підготовка до семінарсько-практичних занять (складання бібліографій, плану, конспектування); виконання завдань індивідуально (написання доповідей, творів, складання кросвордів, ребусів, написання творчих робіт) та творчими групами (написання сценаріїв, створення стінгазет); самостійна робота дослідницького характеру (реферат, курсова, дипломна робота); підготовка до заліку, іспиту (опрацювання навчальних посібників тощо) [9, с. 24].

О. Жерновникова визначає самостійну навчальну діяльність студентів як одну з форм навчання, в процесі якої студент оволодіває навчальним матеріалом без допомоги викладача в ході аудиторних та позааудиторних занять. Науковець підкреслює, що цей вид діяльності сприяє розвитку творчого мислення, самоорганізації та самоконтролю майбутніх фахівців. Досліджуючи дидактичні умови стимулювання самостійної навчальної діяльності студентів медичного коледжу, О. Жерновникова принципового значення надає таким з них: формування позитивної мотивації навчання та використання завдань з поступовим підвищенням рівня складності [6, с. 6-8].

Саме на організаційних аспектах самостійної роботи студентів наголошує і Є. Зозуля. Дослідник визначає її як форму організації навчальної діяльності, що здійснюється за умови безпосереднього чи опосередкованого керівництва викладача та передбачає виконання різного типу завдань, які мають на меті здобуття нових знань та вдосконалення необхідних умінь і навичок [7, с. 109]. Пріоритетного значення набувають такі види самостійної роботи, як читання та опрацювання літератури, підготовка конспектів, написання рефератів, курсових робіт, підготовка до семінарських та практичних робіт. Автор зазначає, що самостійна робота є одним з основних видів навчально-пізнавальної діяльності студента. Науковець підкреслює, що ефективність та якість процесу формування навчальної діяльності студентів залежить від рівня організації їхньої самостійної пізнавальної роботи. Головним завданням самостійної роботи студентів у вищому навчальному закладі Є. Зозуля вважає розробку для кожного студента рекомендацій з урахуванням набутих знань та навичок техніки самостійної роботи. Як основні науковець висуває такі функції цієї роботи: пізнавальна (надбання студентами загальноосвітніх та професійних умінь, знань і навичок), виховна (виховання таких якостей особистості, як воля, цілеспрямованість, дисциплінованість тощо) та стимулювально-розвивальна (формування самостійності, творчих та дослідницьких умінь) [7, с. 110]. Аналіз означених функцій дозволяє нам дійти висновку, що кожна відбиває певний сегмент самостійної роботи: пізнавальна функція полягає у здобутті нових знань, тобто віддзеркалює змістові аспекти; виховна функція через формування якостей особистості відображає процесуальний сегмент; стимулювально-пізнавальна функція – мотиваційний.

О. Демченко виокремлює принципи розробки моделі підготовки викладачів ВНЗ до організації самостійної роботи курсантів: системність та послідовність, адекватність цілей та завдань, успішність та позитивність, активність, оптимальність. Науковець пропонує три етапи підготовки викладачів: засвоєння (опанування викладачами методами, формами організації самостійної роботи курсантів), використання (практичне застосування вмій і навичок, отриманих на першому етапі) та оптимізація (формування готовності викладача до самостійної творчої праці) [3, с. 133-135].

Дослідник визначає зміст діяльності кафедри, факультету, навчально-методичного відділу ВНЗ з упровадження самостійної роботи. Він наголошує на тому, що доброзичливий характер відносин є одним з важливих факторів підвищення професійної майстерності викладача щодо впровадження самостійної роботи курсантів [3, с. 134]. Отже, автор пріоритетне значення надає організаційному та мотиваційному аспектам підготовки викладачів ВНЗ до оптимізації самостійної роботи курсантів

З позиції управління пропонує розглядати самостійну роботу В. Вертегел, який досліджує її потенціал у підвищенні ефективності формування естетичних смаків молоді. Автор розкриває самостійну роботу як “педагогічний засіб організації та управління самостійною діяльністю учня або студента” [1, с. 93-94]. В. Вертегел підкреслює, що, з одного боку, самостійна робота є об’єктом діяльності студента (у вигляді навчального завдання), з іншого – проявом способу діяльності. На думку автора, самостійна робота дозволяє розв’язувати такі завдання, які, на наш погляд, можуть бути класифіковані за такими блоками: пізнавальний (надбання студентами професійних вмій та навичок) та виховний (розвиток таких якостей особистості, як самостійність, спостережливість,

допитливість) [1, с. 94]. Дослідження окреслених блоків дозволяє нам стверджувати, що кожен з них спрямовує на активізацію самостійної роботи у певному напрямку: пізнавальний блок мобілізує процес здобуття нових знань; виховний – посилює формування якостей особистості

Розвиваючи проблему педагогічного керівництва вчителів іноземних мов самостійною роботою учнів, М. Парфьонов виділяє дві групи критеріїв його ефективності: суб'єктивно-продуктивні та об'єктивно-продуктивні. До першої групи науковець відносить такі якості майбутніх учителів: позитивна мотивація до керівництва самостійною роботою учнів, задоволеність від роботи; до другої – властивості вищого рівня: творчий пошук, авторські ідеї, духовна взаємодія з дітьми. Високий рівень підготовленості до педагогічного керівництва самостійною роботою учнів, на думку автора, пов'язаний з оволодінням уміннями та практичними навичками техніки самостійної роботи, потребами у духовному саморозвитку, професійному зростанні. Достатній рівень (професійно-репродуктивний) характеризується несистематичною самостійною роботою вчителів, відсутністю потреби у творчому зростанні. Низький – відзначається неправильним уявленням про зміст та цілі самостійної роботи. Автор наголошує, що на цьому рівні самостійність як професійна якість педагога ігнорується [10, с. 309-310]. Узагальнюючи засоби підвищення ефективності підготовки студентів до педагогічного керівництва самостійною роботою учнів, які були запропоновані М. Парфьоновим, ми маємо змогу стверджувати, що провідного значення у цій системі заходів набувають такі, які можуть бути охарактеризовані як функціонально-технічні: об'єктивність оцінок, зручне місце навчання, оснащеність робочими пристроями, чіткий контроль виконання завдань для самостійної роботи, використання новітніх інформаційних технологій, мультимедійних засобів [10, с. 310-312].

У педагогічній концепції Д. Ємельянової провідною метою самостійної роботи студентів постає розвиток особистісних умінь та якостей, які сприяють формуванню у них критичного мислення, вмінь робити власні висновки, самостійно отримувати знання та готують до майбутньої професійної діяльності [5, с. 54]. Науковець пріоритетного значення надає мотиваційному аспекту самостійної роботи, підкреслюючи, що усвідомлене бажання навчатися є необхідною умовою систематичної самостійної роботи студентів [5, с. 62].

Л. Дікарева висуває ідею диференційованого підходу до організації самостійної пізнавальної діяльності студентів, визначаючи найважливішим критерієм для вибору методів навчання рівень сформованості пізнавальної самостійності, загальноосвітніх та професійних умінь, знань та навичок [4, с. 177]. Для організації самостійної роботи студентів з недостатнім рівнем підготовленості до самостійної навчальної діяльності Л. Дікарева пропонує застосовувати інформаційно-пояснювальні та інформаційно-евристичні методи, для студентів з середнім рівнем підготовленості – інформаційно-пошукові та проблемно-пошукові, для студентів з високим рівнем підготовленості – частково-пошукові та дослідницькі. Автор наголошує, що для досягнення ефективності організації самостійної пізнавальної діяльності студентів перших двох рівнів підготовленості є необхідним застосування методів з опорою на наочність [4, с. 177].

З позиції вченої, система структурних компонентів самостійної роботи представлена таким чином: організаційний (вміння визначати мету діяльності, знаходити засоби її здійснення, раціонально розподіляти час на виконання цього виду діяльності) та аналітичний (здатність аналізувати та оцінювати результати) [4, с. 175]. Слід зазначити, що виконавчі засади самостійної роботи віддзеркалюються через процесуальний компонент, рефлексивні засади – через аналітичний компонент.

Диференційований підхід до організації самостійної пізнавальної діяльності студентів простежується й у дослідженні В. Чайки, який вивчає закономірності організації зазначеної діяльності у процесі підготовки курсантів прикордонної служби. Автором розроблено модель організації самостійного навчання майбутніх фахівців засобами

інформаційно-комунікативних технологій, що, на думку автора, сприяє розвитку активності та самостійності курсантів, оволодінню необхідним обсягом теоретичних та практичних знань за фахом, набуттю вмінь самостійно приймати рішення, формуванню прагнення до безперервної самоосвіти [11, с. 367-368].

Досліджуючи роль вищих навчальних закладів у формуванні самостійності майбутніх учителів, В. Дармограй визначає цілі самостійної роботи, які відбивають такі ракурси навчально-виховного процесу: виховний (формування потреби у доповненні та оновленні знань, готовності до самоосвіти), навчальний (розвиток пізнавальних здібностей, уяви та логічного мислення, формування вмінь писати доповіді й виступати) та емоційно-вольовий (розвиток емоційно-вольової сфери) [2, с. 127].

Висновки. Таким чином, у педагогічній науці склалася тенденція до визначення самостійної роботи, з одного боку, як виду діяльності, що виховує такі якості особистості, як самостійність, активність, цілеспрямованість, розвиває пізнавальні здібності особистості і є основою самоосвіти, поштовхом до подальшого підвищення кваліфікації, а з іншого, – як система заходів або педагогічних умов, які забезпечують організацію та управління самостійною діяльністю студентів.

Перспективи дослідження цієї проблеми полягають у висвітленні потенціалу самостійної роботи студентів як засобу формування професійної, комунікативної, соціальної компетентностей майбутніх фахівців.

Література:

1. Вертегел В. Л. Самовиховання і самостійна робота як засіб формування естетичних смаків молоді // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2006. – № 40. – С. 91-95.
2. Дармограй В. М. Роль вищих навчальних закладів у формуванні самостійності майбутніх вчителів // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2007. – № 41. – С. 125-128.
3. Демченко О. А. Підготовка викладачів ВНЗ до організації самостійної роботи курсантів // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2007. – № 41. – С. 132-135.
4. Дікарева Л. Й. Застосування методів самостійного здобуття знань у навчальному процесі // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2007. – № 44. – С. 174-178.
5. Ємельянова Д. В. Самостійна робота майбутніх учителів гуманітарних дисциплін в умовах кредитно-модульного навчання // Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського – 2009. – № 1-2. – С. 54-63.
6. Жерновникова О.А. Дидактичні умови стимулювання самостійної навчальної діяльності студентів медичного коледжу. Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.09. – Харків, 2009. – 20 с.
7. Зозуля Є.В. Особливості організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах України // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2008. – № 48. – С. 108-111.
8. Коваль Г. С. Сутність організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2008. – № 48. – С. 144-148.
9. Панасенко Е. Самостійна робота студентів у вищому педагогічному навчальному закладі // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 22-24.
10. Парфьонов М.П. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до педагогічного керівництва самостійною роботою учнів // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2007. – № 44. – С. 306-312.
11. Чайка В. Г. Модель організації самостійної роботи курсантів з використанням засобів інформаційно-комунікативних технологій для вивчення прикордонного контролю //

Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2007. – № 43. – С. 364-370.

12. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

13. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике. – М.: ИКЦ “Март”, 2005. – 448 с.

14. Педагогіка вищої школи / Упор. О.О. Фунтікова – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2007. – 404 с.

15. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. М. Бим-Бад. – М.: Большая энциклопедия, 2002. – 528 с.

16. Словник-довідник з професійної педагогіки / Ред. А.В. Семенова. – Одеса: Пальміра, 2006. – 274 с.

17. Современный словарь по педагогике / Сост. Е.С. Рапацевич – Минск: Современное слово, 2001. – 928 с.

18. Соціолого-педагогічний словник / Ред. В.В. Радул. – К.: “Екс Об”, 2004. – 304 с.

В статье изучается сущность понятия “самостоятельная работа студентов” в психолого-педагогических источниках, определяется характер её управления и функции.

In the article the essence of the phenomenon “individual work of students” in psychological and pedagogical sources is investigated, the nature of its management and functions is defined.

УДК 371

Юсипіва Т. І., М’ясоїд Г. І.

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ ПСИХІЧНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Діагностика та корекція розвитку психічних пізнавальних процесів у дітей дошкільного віку. У статті обговорюються питання готовності дошкільнят до навчання у школі, шляхи виявлення рівнів сформованості пізнавальних процесів і їх корекції через систему занять за програмою «Малятко». Наведено дані експериментального дослідження. Ключові слова: увага, мислення, пам'ять, підготовленість руки до письма.

Постановка проблеми. Питання формування готовності дітей до навчальної діяльності у школі останнім часом привертає все більший інтерес педагогів і батьків. Причинами, що його викликають, є підвищення вимог до якості дошкільної підготовки, введення практики відбору до початкової школи шляхом проведення вступної співбесіди і/або тестувань, проблеми забезпечення принципу наступності у навчально-виховній роботі дитячого садка та початкової школи, загострення проблеми ризиків психоемоційного навантаження і виникнення патологічних стресів вихованців, підвищення показників успішності молодших школярів [5].

Якщо для теоретиків і практиків дошкільної педагогіки безсумнівною є роль розумового виховання, і, як результат, розумового розвитку дитини, її інтелектуальних сил та пізнавальних здібностей мислення [3, с. 108], то серед батьків існує думка, що по досягненні дитиною 6-7-річного віку питання готовності дитини до навчальної діяльності вирішуються самі собою, і їх очікування доволі часто виявляються невиправданими.

Формулювання цілей статті. Тому актуальними є питання своєчасного діагностування, і на базі отриманих даних підготовка дитини до навчання у школі, які і стали *метою* проведеного нами дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дослідна робота виконувалась за такими етапами: здійснювався аналіз вікових особливостей розвитку пізнавальних процесів дітей дошкільного віку, проводились розробка та апробація тестів на виявлення рівня